

УДК 94(100)(092)«1943»:327«19»

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).89–99

Євген Бевзюк,
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій, ДВНЗ «УжНУ»

Михайло Шелемба,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій, ДВНЗ «УжНУ»

ТЕГЕРАНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ: ДІАЛОГ ПРО МАЙБУТНЄ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Дослідження ґрунтується на застосуванні методів історичного аналізу та синтезу для вивчення Тегеранської конференції 1943 року як ключової події Другої світової війни та етапу формування повоєнного світового порядку. Використано проблемно-хронологічний підхід, що дозволяє розглянути не лише сам перебіг конференції, але й її безпосередні передумови, зокрема стратегічну ситуацію на фронтах та результати попередніх узгоджень, таких як Каїрська конференція. Аналіз спирається на інтерпретацію фактів та подій, викладених у наданому текстовому матеріалі, який базується на вторинних історичних джерелах. Особлива увага приділяється аналізу дипломатичних переговорів та процесів ухвалення рішень лідерами «Великої трійки». Ключовим методом є компаративний аналіз позицій Й. Сталіна, Ф. Д. Рузвельта та В. Черчилля з основних питань порядку денного (відкриття Другого фронту, польське питання, доля Німеччини, створення ООН та ін.), виявлення їхніх стратегічних цілей, точок перетину інтересів та характеру досягнутих компромісів через аналіз їхньої взаємодії, зафіксованої в джерелах.

Перша зустріч лідерів СРСР, США та Великої Британії на Тегеранській конференції у листопаді-грудні 1943 року призвела до ухвалення ключових військово-стратегічних та політичних рішень. Було остаточно узгоджено відкриття Другого фронту через операцію «Оверлорд» у Північній Франції в травні 1944 року, незважаючи на альтернативні пропозиції Черчилля щодо Балкан. Досягнуто принципової домовленості щодо майбутніх кордонів Польщі зі зміщенням на захід за рахунок німецьких територій (до Одера) як компенсації за території на сході, що мали відійти СРСР по «лінії Керзона». Питання повоєнного устрою Німеччини було передано до спеціальної комісії, проте союзники погодили основні принципи політики «чотирьох Д». Також відбулося фактичне погодження США та Великою Британією на радянський контроль над балтійськими країнами та була досягнута згода щодо створення єдиної світової організації безпеки (майбутньої ООН) за моделлю, запропонованою Рузвельтом. Ухвалені рішення та компроміси значною мірою визначили подальший хід війни та заклали основи повоєнного світового порядку.

Ключові слова: Тегеранська конференція, Друга світова війна, Велика трійка, Другий фронт, польське питання, повоєнний устрій світу, Каїрська конференція.

The research is based on the application of methods of historical analysis and synthesis to study the Tehran Conference of 1943 as a key event of World War II and a stage in the formation of the post-war world order. A problem-chronological approach was used, allowing for the examination not only of the course of the conference itself but also its immediate prerequisites, particularly the strategic situation on the fronts and the results of previous agreements, such as the Cairo Conference. The analysis relies on the interpretation of facts and events presented in the provided textual material, which is based on secondary historical sources. Special attention is paid to the analysis of diplomatic negotiations and decision-making processes of the «Big Three» leaders. The key method is a comparative analysis of the positions of J. Stalin, F. D. Roosevelt, and W. Churchill on the main agenda items (opening the Second Front, the Polish question, the fate of Germany, the creation of the UN, etc.), identifying their strategic goals, points of converging interests, and the nature of the compromises reached through the analysis of their interaction recorded in the sources.

The first meeting of the leaders of the USSR, USA, and Great Britain at the Tehran Conference in November–December 1943 led to the adoption of key military-strategic and political decisions. The opening of the Second Front through Operation Overlord in Northern France in May 1944 was finally agreed upon, despite Churchill's alternative proposals regarding the Balkans. A principal agreement was reached on the future borders of Poland, shifting them westward at the expense of German territories (to the Oder) as compensation for territories in the east that were to go to the USSR along the «Curzon Line». The issue of Germany's post-war structure was referred to a special commission, however, the allies agreed on the main principles of the «Four Ds» policy. There was also de facto agreement by the USA and Great Britain on Soviet control over the Baltic states, and consent was reached regarding the creation of a single world security organization (the future UN) based on the model proposed by Roosevelt. The decisions made and compromises reached significantly determined the further course of the war and laid the foundations for the post-war world order.

Keywords: Tehran Conference, World War II, Big Three, Second Front, Polish question, post-war world order, Cairo Conference.

Постановка проблеми. До середини 1943 року, особливо після поразки Німеччини на Курській дузі, намітився перелом у ході Другої світової війни. Це поставило перед основними учасниками антигітлерівської коаліції — СРСР, США та Великою Британією — нагальну проблему узгодження подальшої спільної стратегії для якнайшвидшого розгрому нацистської Німеччини та її союзників. Окрім військових питань, виникла необхідність обговорення ключових аспектів повоєнного устрою світу, враховуючи різні геополітичні інтереси та ідеологічні підходи лідерів «Великої трійки». Тегеранська конференція стала першим майданчиком для особистої зустрічі Сталіна, Рузвельта та Черчилля, де ці складні та взаємопов'язані проблеми мали бути обговорені та вирішені.

У контексті глобальної політики рішення Тегеранської конференції 1943 року мали й безпосередній вплив на долю Східної Європи, зокрема на території, що зараз є Україною. Через визначення кордонів, сфери впливу та розподіл повоєнної влади, Тегеран впливав на подальший статус українських земель у складі СРСР і на перспективи їхнього відновлення після війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історії Тегеранської конференції та її передумовам присвячено значний масив наукової літератури. Дослідники аналізували стратегічні дебати щодо відкриття Другого фронту, зокрема протистояння позицій Черчилля, який пропонував балканський варіант, та Сталіна і Рузвельта, які наполягали на висадці у Франції, спираючись на рішення Квебецької конференції. Окремим напрямком досліджень є «польське питання», включаючи його зв'язок із таємним протоколом Молотова-Ріббентропа, Катинською трагедією та пропозицією «лінії Керзона». Вивчалися також переговори щодо повоєнної долі Німеччини, плани її розчленування чи реорганізації та узгодження принципів «чотирьох Д». Важливе місце займають праці, присвячені формуванню засад майбутньої ООН та дискусіям щодо її структури. Досліджувалися й регіональні аспекти, зокрема Каїрська конференція та її вплив на далекосхідний театр воєнних дій і позицію Китаю, а також питання Ірану та балтійських держав. Дане дослідження спирається на ці напрацювання для аналізу взаємодії лідерів та прийнятих рішень на Тегеранській конференції.

Мета статті (постановка завдання). Метою дослідження є здійснення комплексного історико-аналітичного аналізу Тегеранської конференції як стратегічного етапу дипломатичної взаємодії лідерів антигітлерівської коаліції, що визначив контури повоєнного світового порядку.

Результати дослідження. До середини війни відбулися глобальні світові зміни. Після поразки на Курській дузі (серпень 1943) нацистська Німеччина почала втрачати стратегічну військову ініціативу. Постало завдання поглибити співпрацю між трьома великими країнами заради більш швидкоокого досягнення перемоги над нацизмом. Для обговорення цієї проблеми було вирішено зібратися на конференції. Зустріч у Тегерані (28 листопада — 1 грудня 1943) стала за роки Другої світової війни першою конференцією «Великої трійки» лідерів трьох країн: І.Сталіна (СРСР), Ф.Д.Рузвельта (США), У.Черчилля (Великобританія).

Головною метою конференції стала необхідність розробити остаточну стратегію у боротьбі проти нацизму та фашизму, перемогти над Німеччиною, її європейських союзників та Японію. Участь Японії у світовій війні на Тихоокеанському регіоні особливо хвилювала США. Саме тому, по дорозі до Тегерану Рузвельт і Черчилль 23 листопада 1943 р. зустрілися в Каїрі на Каїрській конференції. Була прийнята Каїрська декларація, яку підписали США, Велика Британія та Китай [1]. Учить Китаю на переговорах була обумовлена необхідністю перед Тегераном вирішити перспективу Китаю його правлячої партії Гоміньдану та лідера цієї партії — Чан Кайші. З останнім Рузвельт постійно вів сепаратні переговори [2].

Присутність Чан Кайші у Каїрі не викликала ентузіазму у Черчилля. Британський прем'єр був проти ідеї Рузвельта встановити великий формат світового порядку. Світовий порядок Черчилль розглядав як клуб трьох великих держав, з якого виключалися Китай і Франція. Рузвельт навпаки намагався підтримувати «особливі» відносини із Китаєм. У великому форматі поряд із Китаєм і Францією Великобританія фактично опинялася у становищі регіональної, а не глобальної держави.

На Каїрській конференції Рузвельт домігся прийняття декларації по Далекому Сходу. У ній заявлялося про наміри союзників повністю ліквідувати Японську імперію. Китай мав відновити контроль над територіями які у нього захопила Японією «Маньчжурія, Формоза та Пескадорські острови повертаються Китайській Республіці» [1]. При цьому, Китай включався до числа «чотирьох поліцейських держав» у рамках майбутньої міжнародної організації. Сталін погодився із Каїрською декларацією. Однак при цьому він уміло підвів союзників до того, щоб надати СРСР сферу впливу на Далекому Сході. Головним чином, у партнерстві з Рузвельтом, Сталін зробив заявку на китайський порт Далянь, експлуатацію залізниць у Маньчжурії та передачу Південного Сахаліну та Курил СРСР.

Після конференції в Каїрі Рузвельт і Черчилль переїхали до Тегерану. Головні питання конференції: відкриття «другого фронту» у Франції; проблема та перспектива Ірану «Декларація про Іран»; «польське питання»; проблема вступу СРСР у війну проти Японії; питань повоєнного устрою світу та кордонів держав у Європі; питання забезпечення миру та міжнародної безпеки у післявоєнний період [3].

Найважливішим питання конференції стане проблема відкриття Другого фронту. Президент США стояв на принципі виконанні рішень Квебецької конференції (серпень 1943) «кодова назва Quadrant». У Квебеці рішення про відкриття другого фронту у Європі не раніше травня 1944 року погодили Рузвельт і Черчилль. Також у ході конференції було укладено секретну угоду про англо-американське співробітництво в галузі створення атомної бомби [4].

В Тегерані виникли суперечки відносно термінів початку і місця висадки союзників у Європі. Сталін та Рузвельт вважали Північну Францію єдиним придатним місцем для відкриття другого фронту. Черчилль в якості альтернативи пропонував Балкани. Він сподівався запобігти розростанню радянської сфери впливу [5]. Сталін вважав, що Черчилль буде бойкотувати відкриття другого фронту, але під час особистої зустрічі Черчилля із Сталіним 30 листопада 1943, прем'єр сказав, що «Британія проводить підготовку для проведення операцій Оверлор» [6]. До кінця було прийнято рішення про відкриття у травні 1944 року Другого фронту у Північній Франції.

Наступне питання конференції це доля повоєнної Польщі. Насамперед, Сталіна відмовлявся визнавати лондонський польський уряд на чолі із прем'єр-міністром генералом Сікорським. До того ж, діалогу не сприяло Катинське питання [7]. У ноті до уряду Сікорському Кремль назвав катинське питання вигадкою і шантажем [8]. Польське питання мало особливе

значення. Згідно таємного протоколу до Договору про ненапад між Німеччиною та СРСР, Східна Польща стала зоною інтересів СРСР, а чотири райони увійшли до складу Радянської України. Польській уряд генерала Сікорського не погоджувався на жодні територіальні поступки на користь СРСР. Британська та американська делегації пропонували провести нові кордон по Лінії Керзона. Це демаркаційна лінія між Польщею та РРФСР, яка була ще запропонована міністром закордонних справ Великобританії лордом Керзоном у 1920 році [9]. Поляки вважали що такий підхід є грубим порушення принципу недоторканності території та співробітництва.

На конференції Сталін виходив з того, що радянсько-польський кордон має проходити лінією, що була встановлена ще таємним протоколом Молотова-Ріббентропа 1939 р. [10]. Для компенсації втрати поляками території, Сталін за рахунок німецьких земель запропонував пересунути польський кордон на Захід до Одера. Також, СРСР розраховував отримати Східну Пруссію із Кенігсбергом і пересунути кордон із Фінляндією далі від Ленінграду [11]. Черчилль і Рузвельт погодилися із його пропозицією. Пройде всього п'ять років і компромісна позиція президента США і Британського прем'єр-міністра стане причиною радянізації всієї Східної Європи.

Під час обговорення питання про майбутню долю Німеччини Рузвельт пропонував розділити Німеччину на дрібні держави. Мета такого підходу — у майбутньому виключити можливість відродження німецького експансіонізму. Рузвельт конкретно запропонував розчленувати Німеччину на п'ять частин, причому передати Кіль, Гамбург, Рур і Саар під контроль Об'єднаних Націй [12].

Цікавим був підхід Сталіна до майбутньої долі Німеччини. Він пропонував надати політичну самостійність Угорщині і Австрії, а в Німеччині провести демілітаризації та демократизації. Сталін дотримувався думки, що після війни через структури європейського комуністичного руху він зробить Німеччину своєю зоною політичного впливу. До кінця було вирішено німецьку проблему передати на вивчення до Європейської консультативної комісії [13].

Для повного вирішення «німецького питання» було прийнято чотири політичні принципи, «чотири Д»: Денацифікація — ключовий принцип, який передбачав повну ліквідацію всіх нацистських організацій. Демілітаризація — роззброєння німецької армії. Демократизація — повернення багатопартійних виборів та всіх свобод населенню. Декартелізація — розпуск всіх великих економічних підприємств (картелів), які контролювали економіку країни та не давали можливості для розвитку середніх та малих підприємств.

Окремо стояло питання балтійських республік. Під час бесіди Сталіна із Рузвельтом 1 грудня 1943 року президент США говорив про те, що у майбутньому світова спільнота поставить питання про справедливість включення Латвії, Литви та Естонії до складу СРСР. Рузвельт запропонував провести плебісцит на територіях цих республік. Сталін погодився із такою пропозицією, але сказав що плебісцит у республіках має про-

ходити без будь-якої форми міжнародного контролю [14]. Фактично на Тегеранській конференції в США і Великобританії схвалили входження балтійських держав до складу СРСР. Втім США і Великобританія ніколи офіційно не визнавали цей факт [15].

Для забезпечення світової безпеки пропонувалося створити організацію Об'єднаних Націй. На думку Рузвельта її структура мала включати три органи. Загальний орган, у складі всіх членів Об'єднаних Націй. Його рішення мають носити лише рекомендаційний характер. Наступний, виконавчий комітет у складі СРСР, США, Великобританії, Китаю, двох європейських країн, однієї латиноамериканської країни, однієї країни Середнього Сходу та одного з британських домініонів. Компетенція комітету — розв'язання загальних проблем. Останній орган — поліцейський комітет (СРСР, США, Великобританія та Китай) має відповідати за процес збереження миру [6].

Сталін визнав пропозицію Рузвельта слушною, але сказав: «малі європейські держави можуть бути незадоволені такою організацією». Він запропонував: «створити дві міжнародні організації, одну — для Європи, іншу — далекосхідну або світову». Прем'єр-міністр запропонував створити три організації — європейську, далекосхідну та американську. Однак Рузвельт зауважив, що США географічно не зможуть стати членом європейської організації і це не дозволить США приймати участь у забезпеченні європейської безпеки [6]. 1 грудня 1943 року Сталін у розмові з Рузвельтом повідомив, що прийняв його пропозицію про створення однієї світової організації [14].

За підсумками роботи Тегеранської конференції прийнято три документи: «Військові рішення Тегеранської конференції». Велика трійка зобов'язувалася допомагати боротьбі югославських партизанів. США і Великобританія взяли зобов'язання провести операцію «Оверлорд» протягом травня 1944 р. [16] Другий документ, це «Декларація трьох держав». Країни «Великої трійки» взяли зобов'язання в подальшому спільно співпрацювати як у військовий так і у післявоєнний період. Останньою була «Декларація трьох держав про Іран» в якій сторони позитивно оцінили іранську допомогу у боротьбі із нацизмом та висловлювали бажання зберегти незалежність, суверенітет та територіальну недоторканність Ірану [17].

Україна стала однією з територій, які найбільше постраждали від нацистської окупації. Уже до 1943 року саме українські фронти Червоної армії стали ключовими у визволенні Східної Європи. Саме рішення Тегеранської конференції про відкриття Другого фронту було важливим для радянського командування, адже воно мало безпосередній вплив на розвантаження східного фронту, де основний тягар воєнних дій припадав на українські землі [18]. Важливо підкреслити й питання кордонів. «Польське питання» мало безпосереднє відношення до західноукраїнських земель — Галичини, Волині, Холмщини. Східний кордон Польщі, встановлений по «лінії Керзона», означав закріплення цих територій за Радянським Союзом, а отже — за Українською РСР. Ці рішення стали частиною ширшої

системи міжнародних угод, які закріплювали радянську владу у Східній Європі, включно з Україною, і забезпечували передумови для подальшої радянізації [19].

Україна, в ході війни, зазнала величезних людських, економічних і матеріальних втрат — від 5 до 7 мільйонів загиблих, десятки тисяч зруйнованих міст, сіл і інфраструктури. [20] У післявоєнний період відновлення вимагало значних зусиль, а рішення союзників щодо політичного й адміністративного устрою Східної Європи сформували рамки того, як ця відбудова рухатиметься [21]. Окрім територіальних аспектів, значення мало і міжнародне визнання ролі України у війні. Уже в 1945 році Українська РСР стала співзасновницею Організації Об'єднаних Націй разом із іншими державами-переможцями. Це стало можливим завдяки внеску українського народу у розгром нацизму — мільйони мобілізованих солдатів, десятки партизанських формувань та жертви мирного населення [22]. Таким чином, у ширшому сенсі Тегеранська конференція створила умови для посилення міжнародного статусу України, нехай і в межах радянської системи.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Тегеранська конференція 1943 року стала визначальним етапом у координації військових зусиль союзників та початковому формуванні післявоєнного світопорядку, продемонструвавши складну взаємодію лідерів «Великої трійки» та їхні геополітичні інтереси. Ключовим результатом стало узгодження відкриття Другого фронту у Франції, що відповідало стратегічним цілям СРСР та США, попри спроби Черчилля просунути альтернативні варіанти. Водночас конференція виявила готовність західних держав іти на значні поступки Сталіну в питаннях Східної Європи, зокрема щодо майбутніх кордонів Польщі та фактичного визнання радянського контролю над Балтійськими країнами, що значною мірою визначило подальшу долю регіону. Щодо майбутнього Німеччини, хоч остаточного рішення не було ухвалено, були закладені принципи «чотирьох Д», а дискусії виявили різні бачення її повоєнного устрою. Було також досягнуто консенсусу щодо створення єдиної глобальної організації безпеки, майбутньої ООН, за моделлю, запропонованою Рузвельтом. Незважаючи на значний обсяг існуючих досліджень, залишаються перспективні напрямки для подальшого аналізу. Зокрема, потребує глибшого вивчення вплив рішень Каїрської конференції на переговори в Тегерані, а також характер та наслідки сепаратних переговорів Рузвельта з Чан Кайші. Важливо також детальніше дослідити, якою мірою Катинське питання впливало на обговорення польської проблеми та готовність західних союзників до поступок. Подальшого аналізу потребують довгострокові наслідки територіальних рішень щодо Польщі та Балтії для процесу радянізації Східної Європи. Заслуговують на увагу гіпотези щодо намірів Сталіна встановити контроль над Німеччиною через комуністичний рух та реальна ефективність політики «чотирьох Д». Крім того, вивчення першоджерел та дипломатичного листування може пролити світло на механізми ухвалення

рішень та психологічні аспекти взаємодії лідерів, а також потребує дослідження реальний вплив конференції на подальшу долю Ірану.

У доповнення до основних результатів слід підкреслити, що рішення Тегеранської конференції мали прямий чи опосередкований вплив на територіальний та політичний статус українських земель у повоєнній Європі. Погодження кордонів, укріплення сфери впливу СРСР, а також формування нової системи міжнародних відносин зумовили умови, в яких Україна змушена була здійснювати повоєнне відновлення в межах радянської моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cairo Conference: Declaration / The President of the United States, the President of the National Government of the Republic of China and the Prime Minister of Great Britain. November 27, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d314> (дата звернення: 27.04.2025).
2. Heiferman R. I. The Cairo Conference Of 1943: Roosevelt, Churchill, Chiang Kai-Shek and Madame Chiang. (Інформація про видання відсутня; база даних Ex Libris).
3. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. Office of the Historian. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran> (дата звернення: 27.04.2025).
4. Tripartite Dinner Meeting, November 28, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d359> (дата звернення: 27.04.2025).
5. Quadrant conference, August 1943: Papers and Minutes of Meetings. Washington, DC : Office, U.S. Secretary, Office of the Combined Chiefs of Staff, 1943. URL: <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/History/WWII/Quadrant3.pdf> (дата звернення: 27.04.2025).
6. Roosevelt–Stalin meeting, November 29, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/ch8subsubch5> (дата звернення: 27.04.2025).
7. Stalin–Churchill meeting, November 30, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d375> (дата звернення: 27.04.2025).
8. Alarcon A. N. Contested Killers, Contested Memories: Katyn. Thesis for the Master of Arts Degree. The University of Tennessee, Knoxville. URL: <https://scispace.com/pdf/contested-killers-contested-memories-katyn-3yjyhbblzu8.pdf> (дата звернення: 27.04.2025).
9. Note From the Soviet Government Handed by the People's Commissar for Foreign Affairs of the Union of Soviet Socialist Republics (Molotov) to the Polish Ambassador

- (Romer), April 25, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, The British Commonwealth, Eastern Europe, the Far East, Volume III. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v03/d290> (дата звернення: 27.04.2025).
10. Nazi-Soviet Relations 1939-1941: Secret Additional Protocol. August 23, 1939. The Avalon Project, Yale Law School. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/secretr.asp (дата звернення: 27.04.2025).
 11. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 784 с.
 12. Tripartite Political Meeting, December 1, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d398> (дата звернення: 27.04.2025).
 13. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. Office of the Historian. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran> (дата звернення: 27.04.2025).
 14. Roosevelt–Stalin meeting, December 1, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d400> (дата звернення: 27.04.2025).
 15. Mälksoo L. Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. 2nd rev. ed. Leiden; Boston : Brill Nijhoff, 2022. 307 p. (Erik Castrén Institute monographs on international law and human rights ; vol. 20).
 16. Military Conclusions of the Tehran Conference. December 1, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d418> (дата звернення: 27.04.2025).
 17. Declaration of the Three Powers. Tehran, December 1, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d417> (дата звернення: 27.04.2025).
 18. *Ukraine and the Second World War (1939-1945)*. UConn Libraries Guide.
 19. *The Tehran Conference, 1943*. Office of the Historian, U.S. Department of State.
 20. Britannica. *Історія України: Друга світова війна та її наслідки* // Britannica. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/World-War-II-and-its-aftermath>
 21. Britannica. *Втрати України у людських і матеріальних ресурсах під час Другої світової війни* // Britannica. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/World-War-II-and-its-aftermath>
 22. Britannica. *Тегеранська конференція: факти, історія та значення* // Britannica. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.britannica.com/event/Tehran-Conference>
 23. *Ukraine During WW2: Міф Великої Вітчизняної війни* // war.ukraine.ua. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://war.ukraine.ua/articles/ukraine-during-ww2-myth-great-patriotic-war>

REFERENCES

1. The President of the United States, the President of the National Government of the Republic of China, & the Prime Minister of Great Britain. (1943, November 27). *Cairo Conference: Declaration. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. U.S. Department of State. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d314> [in English].
2. Heiferman, R. I. (n.d.). *The Cairo Conference Of 1943: Roosevelt, Churchill, Chiang Kai-Shek and Madame Chiang*. (Full publication details are missing from the provided source; from Ex Libris database) [in English].
3. U.S. Department of State. Office of the Historian. (n.d.). *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran> [in English].
4. U.S. Department of State. (1943, November 28). *Tripartite Dinner Meeting. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d359> [in English].
5. Office, U.S. Secretary, Office of the Combined Chiefs of Staff. (1943, August). *Quadrant conference: Papers and Minutes of Meetings*. Washington, DC: Author. Retrieved April 27, 2025, from <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/History/WWII/Quadrant3.pdf> [in English].
6. U.S. Department of State. (1943, November 29). *Roosevelt–Stalin meeting. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/ch8subsubch5> [in English].
7. U.S. Department of State. (1943, November 30). *Stalin–Churchill meeting. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d375> [in English].
8. Alarcon, A. N. (n.d.). *Contested Killers, Contested Memories: Katyn* [Master's thesis, The University of Tennessee, Knoxville]. Retrieved April 27, 2025, from <https://scispace.com/pdf/contested-killers-contested-memories-katyn-3yjyhb1zu8.pdf> [in English].
9. U.S. Department of State. (1943, April 25). *Note From the Soviet Government Handed by the People's Commissar for Foreign Affairs of the Union of Soviet Socialist Republics (Molotov) to the Polish Ambassador (Romer)*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, The British Commonwealth, Eastern Europe, the Far East, Volume III*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v03/d290> [in English].
10. Yale Law School. (1939, August 23). *Nazi-Soviet Relations 1939-1941: Secret Additional Protocol. The Avalon Project*. Retrieved April 27, 2025, from https://avalon.law.yale.edu/20th_century/secretp.asp [in English].
11. Zashkilniak, L. O., & Krykun, M. H. (2002). *Istoriia Polshchi: Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniiv [History of Poland: From ancient times to the present day]*. Lviv, Ukraine: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
12. U.S. Department of State. (1943, December 1). *Tripartite Political Meeting*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran,*

1943. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d398> [in English].
13. U.S. Department of State. Office of the Historian. (n.d.). *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran> [in English].
14. U.S. Department of State. (1943, December 1). *Roosevelt–Stalin meeting*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d400> [in English].
15. Mälksoo, L. (2022). *Illegal annexation and state continuity: The case of the incorporation of the Baltic States by the USSR* (2nd rev. ed.). Leiden; Boston: Brill Nijhoff [in English].
16. U.S. Department of State. (1943, December 1). *Military Conclusions of the Tehran Conference*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d418> [in English].
17. U.S. Department of State. (1943, December 1). *Declaration of the Three Powers*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d417> [in English].
18. *Ukraine and the Second World War (1939-1945)*. UConn Libraries Guide [in English].
19. *The Tehran Conference, 1943*. Office of the Historian, U.S. Department of State [in English].
20. Britannica. (n.d.). *Istoriya Ukrainy: Druha svitova viyna ta yiyi naslidky* [History of Ukraine: World War II and its aftermath]. Britannica. Electr. dani. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/World-War-II-and-its-aftermath> [in Ukrainian].
21. Britannica. (n.d.). *Lyuds'ki ta material'ni vtraty Ukrainy pid chas Druhoyi svitovoyi viyny* [Ukraine's human and material losses during World War II]. Britannica. Electr. dani. Retrieved September 28, 2025, from <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/World-War-II-and-its-aftermath> [in Ukrainian].
22. Britannica. (n.d.). *Fakty, istoriya ta znachennya Teherans'koyi konferentsiyi* [The Tehran Conference Facts, History, & Significance]. Britannica. Electr. dani. Retrieved September 28, 2025, from <https://www.britannica.com/event/Tehran-Conference> [in Ukrainian].
23. War.ukraine.ua (n.d.). *Ukraine During WW2: Mif pro Velyku Vitchyznyanu viynu. [A Myth Of The Great Patriotic War]*. Electr. dani. Retrieved September 28, 2025, from <https://war.ukraine.ua/articles/ukraine-during-ww2-myth-great-patriotic-war> [in Ukrainian].